

МІСТО ШУМИТЬ ІНАКШЕ

Книга для дітей та їхніх батьків
на екотематику

**МІСТО
ШУМИТЬ
ІНАКШЕ**

ТЕРЕН
2021

*Екологічна книжка для дітей молодшого шкільного віку,
створена та видана у межах еко-культурного проєкту “Місто шумить інакше”.*

*Організатори проєкту ГО “Агенція сталого розвитку міста”
та ГО “Зелена альтернатива” (ініціатива “Сад історій”).*

*Видання підготовлено за підтримки Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного фонду може не збігатися з думкою авторів.*

Місто шумить інакше. – Рівне – Луцьк: Терен, 2021. – 60 с.

Події книжки відбуваються у звичайному міському дворі багатоповерхівки в Рівному. Діти Надійка та Марко зустрічають Дерев'яна, який знайомить їх зі світом дерев, що живуть поряд з ними.

“Місто шумить інакше” – це цикл повчальних історій про життя міських дерев та вплив людини на них, про дружбу мешканців міста з природою, про світ біорізноманіття та його суперсили, про добрих героїв та шкідників.

Книжка містить інтерактивні завдання для дітей та їхніх батьків від авторок та Екологічного центру Рівненського міського Палацу дітей та молоді.

*Команда зі створення книжки
надзвичайно вдячна за відгуки та цінні підказки
нашим першим читачам:*

Першогубу Тимофію (8 років) і Тоні (7 років) та їхній мамі Олі,
Мельник Софії (10 років) і Надійці (8 років) та їхній мамі Сніжані,
працівникам школи “Світло” – директору та дитячому психологу
Терентьєву Сергію, учительці Даші Козловій,
а також учням та тьюторам школи.

Особисту подяку висловлюємо:
історикові, краєзнавцю Миколі Бендюку, орнітологу Владу Гедзюку,
керівниці Екологічного центру ПДМ Ірині Куроченко,
керівниці Ресурсного центру з екологічної освіти ПДМ Варварі Рисковій.

За підтримки:

Проєкт:

Організатори:

АГЕНЦІЯ
сталого
розвитку
міста

САД
ІСТОРИЙ

Партнери:

© Власюк В., 2021
© Корсюк О., Мулявка І. (тексти), 2021
© Кузьмінець К. (ілюстрації), 2021

ЗМІСТ

Частина 1. Знайомство	5
Частина 2. Переходь на світлу сторону	9
Частина 3. Речі не такі, якими здаються	15
Частина 4. Деревя мають своїх лікарів	18
Частина 5. Лікувати дерева важливо вчасно	23
Частина 6. Як птахи рятують місто?	26
Частина 7. Міські парки – місце для досліджень та відкриттів	31
Частина 8. Зрізане дерево	35
Частина 9. У гості до дідуся	40
Частина 10. Руйнування міфів	46
ДОДАТКИ	51

Частина 1

Знайомство

На маленькому подвір'ї будинку із трьома під'їздами ріс старий широкий дуб. Під ним, як здавалося, гралися Марко та його сестричка Надійка. Марко вже кілька років ходив до школи, а Надійка лише мала піти до першого класу по закінченню цього літа. Батьки не випускали її гуляти саму – саме тому вона часто гуляла із братиком.

Поки Надійка дивилася, чи хтось не наближається до них, Марко розкладним ножом видряпував на дереві “Коля телеп...”.

– Телепузик?* – почувся чийсь голос за спиною.

– Телепень! – відповіла Надійка і мерщій озирнулася, зрозумівши, що провалила місію, бо задивилася на братикову творчість.

Марко здригнувся і також подивився назад: перед ними стояв хлопець, якого вони часто бачили в сусідньому дворі. Здається, він приїжджає сюди на канікули до дідуся.

– Ти ж мала дивитися! – обурився Марко і аж випустив ножа із рук на землю.

– Спокійно. Я просто швидко і тихо під’їхав, – сказав той стрункий хлопчина у темних окулярах. Він поклав на землю свій велосипед, а ножа, якого зронив Марко, навпаки, підняв. – Ну, тепер ще антисептиком його потрібно бризкати. Де взяли такого гострого ножа?

– Він лежить у татовому наплічнику*, – сказав Марко.

– Лежить? – запитав незнайомець.

– Лежав, – знітившись та покрившись рум’янцем, тихенько відповів Марко.

Незнайомець за спиною мав наплічник і дістав із нього велике яблуко. Він розрізав його на три шматки та поділився з дітьми.

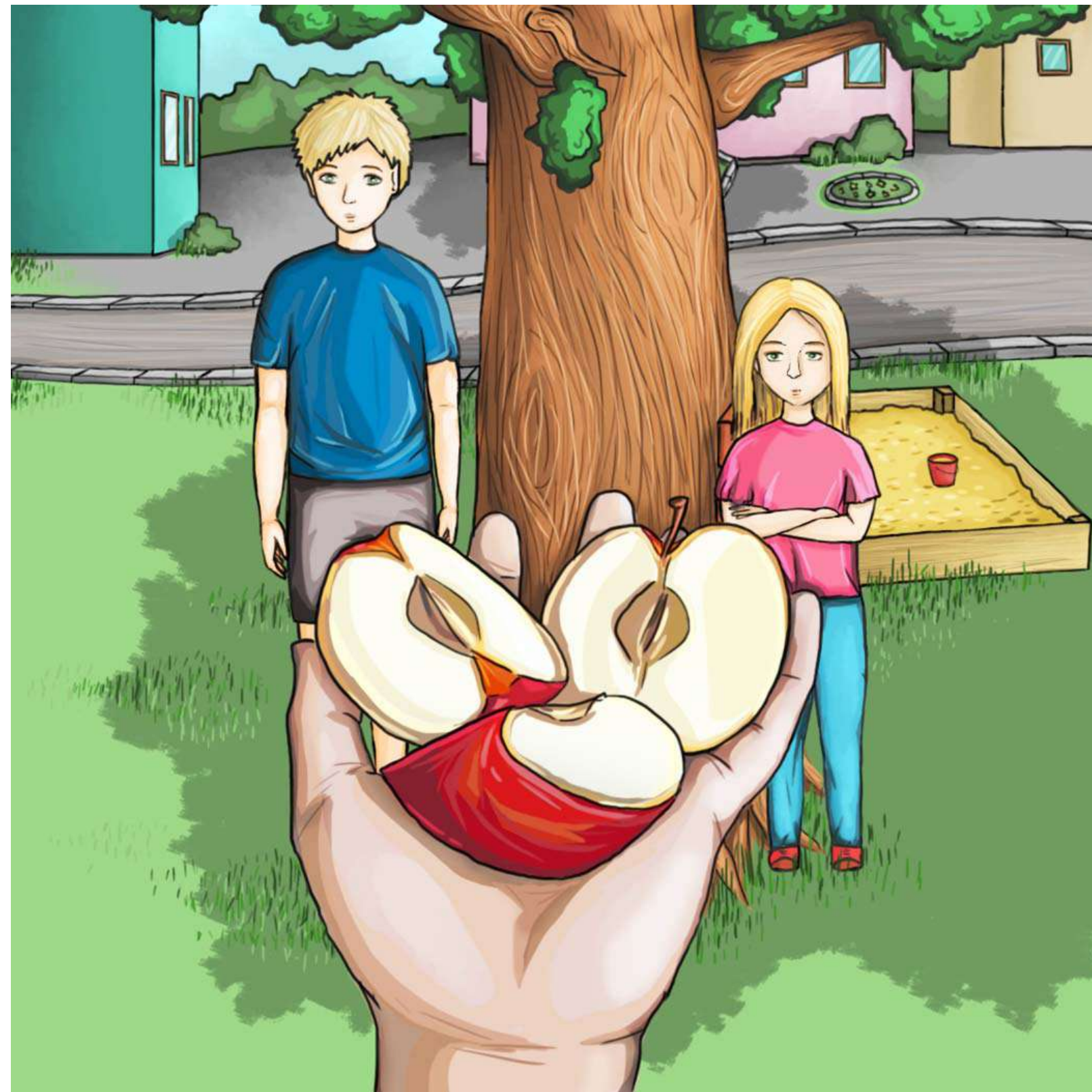
– Мене звати Дерев’ян, для друзів – просто Ян.

Діти незручними поглядами роздивлялися хлопця. Він був одягнений у темні шорти з кишнями та світлу футболку з написом. На ногах були кеди та кольорові, але різні шкарпетки, а на голові – круте кепі* із товстеньким козирком. Зі свого рюкзака він дістав ще якийсь тюбик* і помастив маззю порізи на дереві.

– Ви знаєте, хто посадив це дерево? – запитав Ян.

– Наш дідусь, – із гордістю відповіла Надійка.

– А навіщо тоді ріжете його ножом?

– Наше дерево, що хочемо – те й робимо, – на цей раз впевнено сказав Марко, і почав кусати шматочок яблука.

На що Дерев'ян сказав ласкаво і повчально:

– Дерева в місті – спільні та належать усім, Марко.

Він протер серветкою ножа і передав його Маркові у складеному вигляді.

– А звідки ти знаєш, як мене звати? – знову здивувався Марко.

Ян озирнувся довкола, зауважив доглянуті клумби та поважну березу на виїзді з двору і відповів:

– На липі прочитав. У сусідньому дворі...

Словничок

- **Телепузики** – персонажі британського дитячого телевізійного серіалу: людиноподібні плюшеві істоти, з антенами на головах і телеекранами на животі.

- **Наплічник** – це рюкзак, що одягають на спину для перенесення речей.

- **Кепі** – вид кашкета з довгим широким прямим козирком.

- **Тюбик** – м'яке упакування для крему, зубної пасти, клею, фарби і т. ін., вміст якої добувають вичавлюванням.

Подумай/пригадай

1. Як виглядає дуб (форма листочків, кора)? Які ще дерева ти знаєш?

2. Чи можна брати речі батьків та чужі речі без дозволу? Чим це може бути небезпечно для тебе?

3. Якби Дерев'ян був незнайомцем, чи можна було би приймати від нього гостинці?

4. Як вважаєш, чи правильно те, що дуб, посаджений у дворі дідусем Надійки та Марка, належить усім мешканцям двору та міста?

Частина 2

Переходь на світлу сторону

– То ти зрозумів, для чого призначені ножі? – запитав Дерев'ян у Марка.

Марко злегка посміхнувся:

– Лише для того, щоб порізати яблуко?

– Ну чому ж? Можна його навіть почистити, – ніжно віджартувався Ян, – але точно не для того, щоби псувати кору* і вкорочувати деревам віку.

– А яка із нього користь? Минулого літа із нього в пісочницю упала гілка.

Ми саме вигулювали собаку і він там грібся, – заперечив Марко.

– Хо-хо!!! П'ять балів!!! – відповів йому Ян. – Почнемо з того, що пісочниця – то місце для дитячих ігор, а не для вигулу домашніх тварин. Але давайте ми з вами дізнаємося дещо про дерева.

– А що нам потрібно знати про них? – продовжила діалог Надійка.

– Я допоможу вам розібратися, яку вони грають роль у нашому міському житті і ви зрозумієте, як це насправді захопливо.

Ян присів навшпиньки біля лавки, на якій уже сиділи діти, готові до уявної мандрівки, і почав свою історію:

– ...Життя у місті – то така гра. І ми її герої. І дерево також герой – живий, хоч і нерухомий, розумієте? Його місія* дуже важлива: давати нам суперсили і рятувати середовище.

– Що таке середовище? Наче монстр якийсь... – здивувалася знову Надійка.

– Ніякий не монстр)). Середовище – це все, що нас оточує, – сказав Ян. – Воно геть не ідеальне, але ж і не добре і не погане. Навколишнє середовище* або довкілля – це місце, у якому знаходяться всі на світі. Зазвичай так називають природу. І чим більше тут дерев – тим більше скарбів у тебе в цій грі, тим більше у тебе щастя і добробуту*.

Надійка відчула якусь несправедливість і миттю відреагувала на неї:
– То як дерево може рятувати? Воно ж злякало нашого собаку!
– Чудово, що ти обурилася і запитала. А знаєте, чому з дерев падають гілки? – Ян підсунув окуляри з носа на лоб, разом з ними піднялася і його ліва брова, а права навпаки опустилася над примруженим оком.

В очах у Марка та Надійки виникло одне запитання на двох:

– ??

Дерев'ян вирішив не чекати на відповідь і дав її сам:

– Тому що наші герої-дерева не можуть застосувати суперсили для власного захисту, проте захищають нас – жителів міста, рятуючи від сонячних ударів* та перегріву. А ще під час рясних дощів – дерева у містах випивають багато води та зменшують ризик потопу... але найголовніше – вони очищають наше повітря.

– То якщо вони такі хороші, чому про це ніхто не знає? – Маркові стало цікаво сперечатися, бо він згадав іще кілька історій з деревами.

– А тому, що у нашій міській грі є й різні шкідники: добрі несвідомі* та злі свідомі*. Ось вони і знищують наші дерева – наших героїв. І тоді нам, жителям, дістається менше геройських суперсил від дерев... Ці шкідники всіляко зацікавлені у неосвіченості жителів щодо озеленення міських вулиць, – відповів Ян.

– І хто такі ці шкідники? – допитливо запитала Надійка.

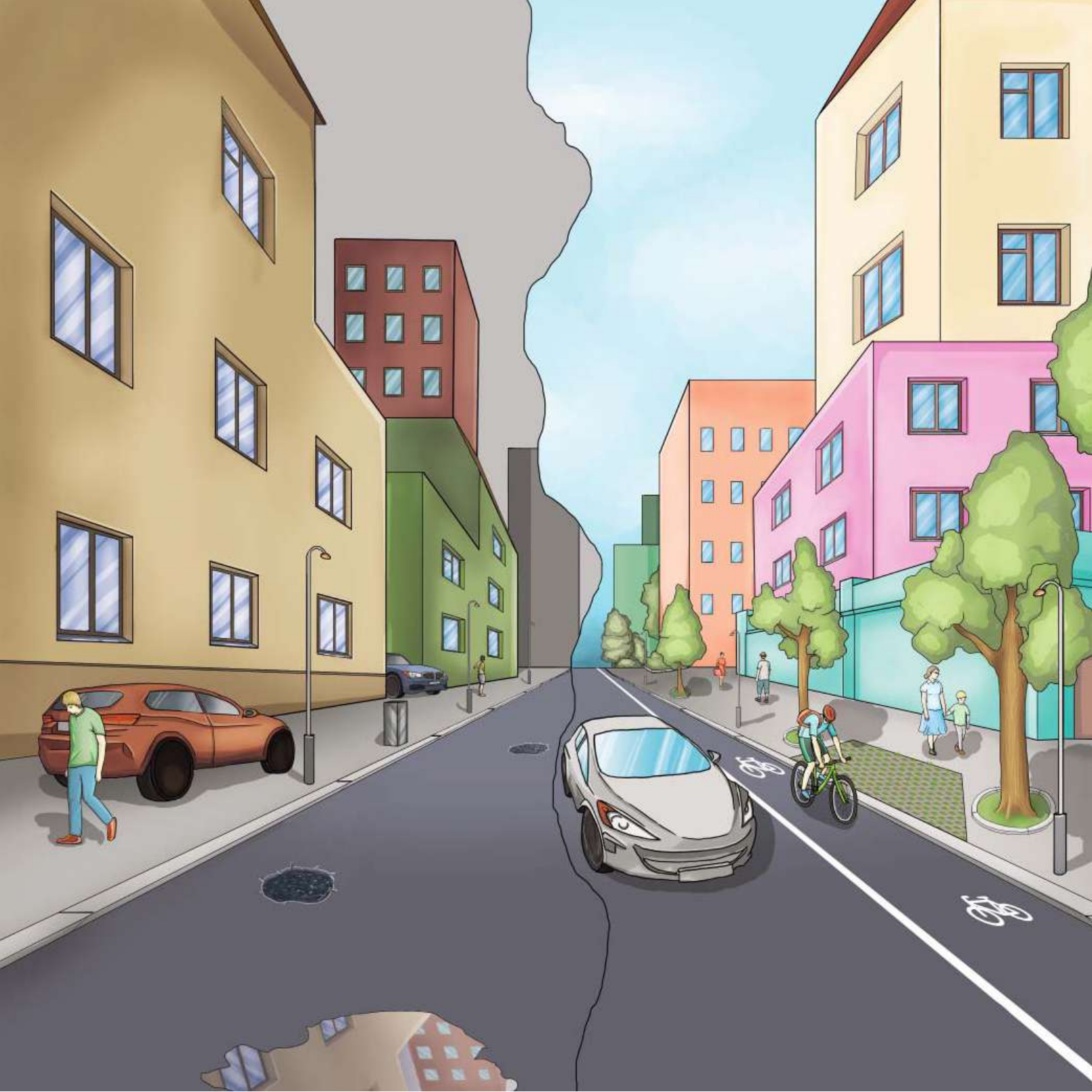
– Несвідомі шкідники – це ті, хто руйнує наше довкілля, але не розуміє цього. Тобто ті, хто грає у команді героїв, але насправді грає проти них. Проти своєї команди.

Марко любляв різні командні спортивні та комп'ютерні ігри, тому обурився усім своїм виглядом:

– Як так?! Це ж нечесно!

На що Дерев'ян відповів:

– Пам'ятаєш, Марко, як декілька років тому під це саме дерево встано-

вили лавку? І, буцімто, зробили добре діло, але коли копали яму під фундаментом*, то пошкодили корінь... а потім залили його бетоном*, таким чином забравши у нього доступ до кисню* й води. Потім зробили до лавочки спинку і забили у стовбур цвяхів, таким чином запускаючи туди бактерії*. Такі дії невидимо руйнують дерево і воно починає хворіти: всихає – і гілки починають падати на пісочницю. А тим часом, воно з усіх сил намагається вдихати брудне повітря і видихати чисте.

– Тобто люди з нашого будинку добрі несвідомі шкідники??

– Яюсь так. Ненавмисне, звісно. Але всі вони можуть стати свідомими героями.

– Тоді хто такі свідомі шкідники у нашій грі? – запитала Надійка.

– Оу, їх є вдосталь. Найстрашніший з них – то такий монстр на ім'я Кронуй-Пиляй. Він прикидається героєм і вдає, що заробляє людям суперсили. Насправді ж він нещадно ріже наші з вами дерева та забирає наші сили собі.

– Він вдихає все наше чисте повітря? – запитав Марко?

– Ні)). На повітря та красу йому байдуже, йому цікаво, щоб на дереві було менше листя, а в ідеалі – щоб на вулицях узагалі не було дерев.

– А як його можна подолати? – запитала дівчинка.

– Ставати героями свого міста і по-справжньому грати в одній команді!

– Герой... я герой свого міста... – замріяно пробурмотів Марко, уявляючи себе у костюмі супергероя.

Словничок

● **Навколишнє середовище, довкілля** – сукупність усіх живих і неживих об'єктів, що зустрічаються на певній території. Також у кожного може бути своє середовище: сім'я, друзі та ті, з ким проводиш деякий час.

- **Кора дерева** – верхня оболонка, що вкриває гілки та стовбур дерева, саме у ній відбуваються найважливіші процеси життя дерева.
- **Добробут** – достатньо всього для щастя.
- **Сонячний удар** – це перегрів голови під сонцем у літню пору, коли настає слабкість, відчувається запаморочення та нудота.
- **Фундамент** – це тверда основа під будівництво або встановлення якоїсь конструкції, наприклад гойдалки, будинку чи лавки.
- **Бетон** – будівельний матеріал, виготовлений з суміші твердих матеріалів (гравію, піску, щебеню, глини і т. ін.) та цементу.
- **Кисень** – безбарвний газ, що виробляють рослини. Входить до складу повітря, необхідний як для дихання так і для горіння.
- **Бактерії** – це невидимі живі організми: вони присутні майже всюди і бувають дружніми до нас, до тварин і рослин, а бувають навпаки. Інколи певні види бактерій атакують великі і складні організми та можуть спричинити захворювання, натомість їх інші види є корисними та потрібними для життя.
- **Свідомі/несвідомі** (наприклад, слова, дії, вчинки) – те, що людина робить, але перед тим обдумує/не обдумує причини та наслідки.

Подумай/пригадай

1. З яких частин складається дерево?
2. Чому песиків не можна вигулювати у пісочниці? Які ти знаєш правила вигулу домашніх тварин у місті?
3. Чому, на твою думку, лавку зробили під деревом?
4. Яких помилок припустилися під час встановлення лавки?

Частина 3

Речі не такі, якими здаються

Розмова захопила друзів і минув деякий час, а тінь від крони* дуба змістилася в бік. Тому Дерев'ян знову сховався під нею від сонця і продовжив:

– Монстр Кронуй-Пиляй приймає людську подобу у робочому одязі та озброюється бензопилами*. Герой міста може не боятися Кронуй-Пиляя, адже він застосовує свою зброю лише проти дерева. Проте, знищуючи дерево, він робить нас слабкими і хворобливими. Зі своїми бензопилами Кронуй-Пиляй нападає на дерево і відрізає йому гілки по самий стовбур.

– А ми таке бачили! У різний час на різних вулицях. Тільки він був не сам, а з помічниками. Інколи їх не видно, але добре чути “вжух-вжух!!!” – підскочила Надійка.

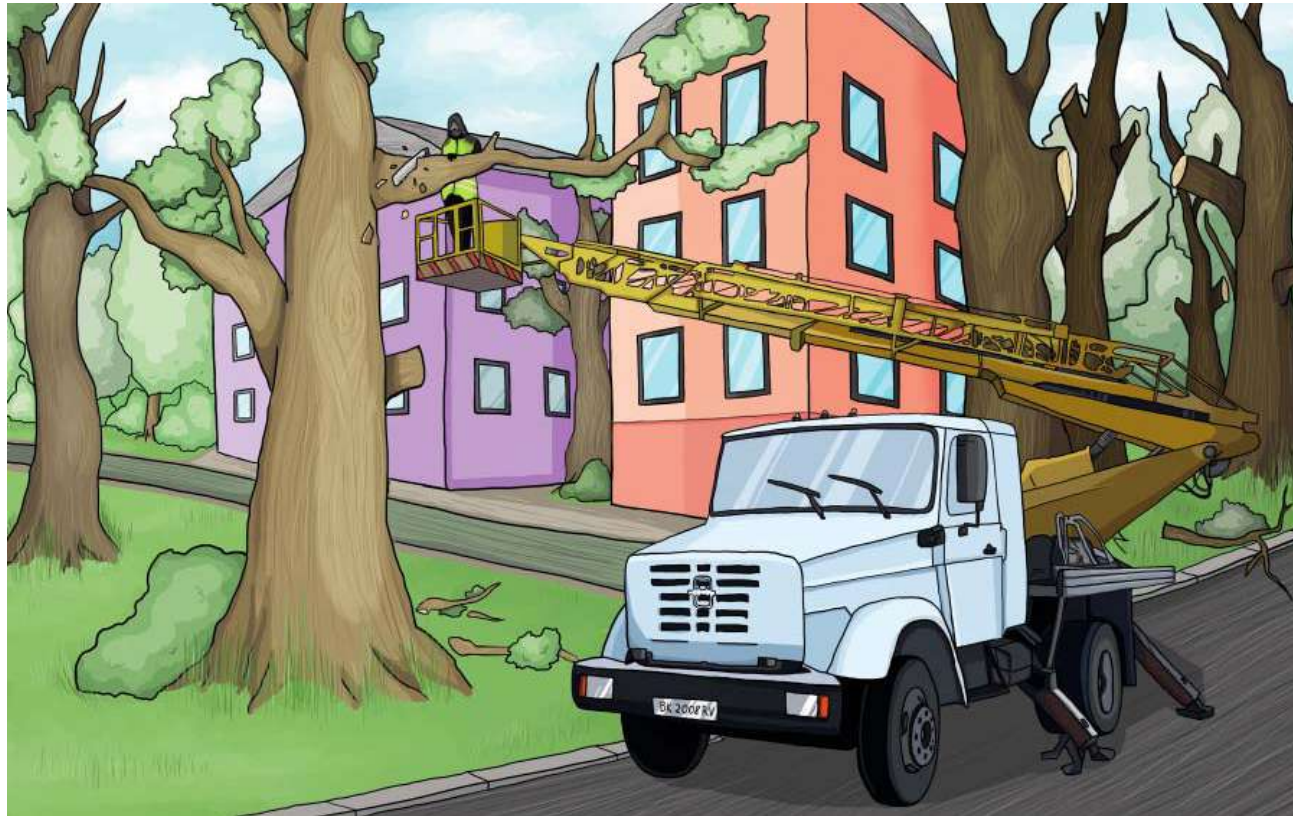
– Так, ми бачимо їх часто, – відповів Марко, – але хіба так не має бути? Мама казала, що гілки обрізають, якщо вони заважають електричним мережам*.

– Так, їх обрізають також і з цієї причини, – погодився Ян. – Але це так само, як замість нігтів, що повідростали, відрізати шматочки пальців або навіть цілу руку. Я не хочу вас лякати, але так вам легше уявити, наскільки це насправді неправильно.

Надійка відганяла від себе страшні думки і, скривившись, вигукнула:

– Ой! Боляче!

– Так, боляче. І сумно. Бо з часом наше дерево просто загине. Задля уникнення контакту із дротами, потрібно обрізати тоненькі гілки. Саме у тій кількості, яка потрібна. Але Кронуй-Пиляй підступно відпилює дереву руки, а інколи навіть голову, залишаючи лише голі стовпи – так звані високі

пеньки. Тоді дереву немає на чому вирощувати листя і чим поглинати шкідливий для нас вуглекислий газ*. Водночас воно не може давати нам чисте повітря у вигляді кисню, бо для цього також потрібне листя.

Марко згадав дерева на їхній вулиці, які обрізали цієї весни, і заперечив:

– Але ж на них виростає багато листя. Дереву навпаки робляться такими пухнастими, з кругленькими зеленими шапочками.

– Саме так! Ти дуже уважний. Замість того, щоб на своїх гілках одразу вирощувати листочки, дерево спочатку має швидко відростити від стовбура нові гілочки, на яких листочки й ростимуть. Ці гілочки повинні вирости

швидко, тому стають дуже тоненькими. Але їх має бути багато, щоб листочків поміщалось більше.

– І чому це погано? Виходить же такий зелений їжачок)), – промовила тепер усміхнено Надійка.

– Щоб давати нам достатньо чистого повітря після такої злої обрізки*, дерево віддає всю свою життєву енергію на відрощування цих гілочок. Більше, ніж може відновити. Тому воно поступово помирає. Все заради того, щоб ми отримали кисень та виграли цю гру. На додачу – на місцях зрізів у свіжі рани ослабленого дерева проникають шкідливі бактерії та гриби, які руйнують його ізсередини, а на корі утворюються потворні нарости.

– Ого! А все інакше, ніж здавалося. Я хочу мамі розповісти, що це неправильно, – зауважив Марко і подивився на сестричку. Вона кивнула на знак згоди і міцно стиснула його руку.

– Кожен супергерой має свої слабкі місця – для дерева це одне із них, – зауважив Ян.

Марко наче знову щось пригадував...

– Тобто майже всі дерева у нашому місті помирають і ми скоро залишимося без повітря?

– Сподіваюся, що ні), – відповів Дерев'ян. – Гра триває – і в ній стає все більше героїв, які захищають дерева, лікують їх і саджають нові. Можливо і ви допоможете виграти цю гру, друзі.

Словничок

- **Крона дерева** – верхня частина дерева, що являє собою сукупність його гілок.
- **Бензопила** – інструмент, з рухомим ланцюгом, який допомагає швидко порізати деревину на частини.

- **Обрізка дерева** – це процедура, яка дозволяє надати кроні дерева необхідної охайної форми або видалити аварійні гілки.
- **Електричні мережі** – дроти у повітрі, якими електроенергія потрапляє до наших домівок.
- **Вуглекислий газ** – безбарвний газ, що утворюється внаслідок вихлопів від автовок, викидів від заводів, внаслідок дихання живих істот тощо.

Подумай/пригадай:

1. Що, поряд з деревами, дає нам кисень? А хто/що дає вуглекислий газ та забруднює повітря?
2. Де тобі зустрічалися пеньки у місті? Чи є необхідність посадити там нове дерево?
3. Яким є повітря у міському парку та біля дороги? Порівняй, як тобі дихається у цих місцях?

Частина 4

Дерева мають своїх лікарів

Діти подумки подорожували міськими вулицями і дуже захопилися ідеєю перемоги у грі.
 – А цим обрізаним деревам уже ніяк не зарадити? – запитав Марко із повною рішучістю до дій.

– Саме цим деревам уже, як правило, ніяк. Їм залишилися лічені роки. Але інші пошкоджені дерева можна лікувати так само, як ми лікуємо людей.

– Але у людей є лікарі, а хто ж лікує дерева? – Марко зацікавився темою і активно включився в розмову.

– Дерева також мають своїх лікарів. Їх називають “арбористи”, – відповів Ян.

– Арбо..

– Арбористика – це наука про догляд за деревами. Арборист – це професія по догляду за ними. Арбористи – це також наші добрі герої. Вони оглядають поодинокі дерева і, якщо потрібно, лікують їх.

– Вони носять білий халат? – запитала Надійка.

– Вони носять альпіністське спорядження*)) – відповів Ян.

– Викарабкуються по деревах із усіма цими мотузками і страхуванням? Як по утеплених будинках? – на цей раз поцікавився Марко.

– Так – і саме завдяки цьому арбориста легко можна відрізнити від Кронуй-Пиляя. Кронуй-Пиляй зазвичай орудує своїми пилами зі стріли крану-вишки*.

Арборист – повністю взаємодіє з деревом, лазить по ньому, як Людина-павук, обстежуючи кожен клаптик кори і зазираючи у всі шпарини*.

– І як же він лікує? – запитали в один голос діти.

– Він або вона видаляє уражені частини дерева – гілки, м’які тканини під корою, чистить дупла, зрізає омелу, замащує хворі місця ліками та зміцнює стовбур.

– Як зубний лікар, але у комбінезоні, – посміхнувся Марко.

– Не тільки лікар: арборист також і перукар. Якщо гілки дерева обросли навколо електричних дротів, арборист “підстриже чубчик”, а не відріже голову, як робить Кронуй-Пиляй. А ще, побачивши на дереві, яке підлягає лікуванню, гніздо, арборист акуратно переносить його у безпечне місце.

Тому дуже важливо, щоб лікар-перукар взявся за дерево швидше, аніж різник-шкідник.

– Як зрозуміти, що дерево хворе? – допитувалася Надійка.

– Насамперед потрібно бути небайдужими і спостерігати. Якщо дерево починає всихати зверху та скидати гілки, на нього нападають шкідливі комахи та з'являються великі гриби: це все ознаки хвороби. Її можна спостерігати, коли у розпалі літа на дереві усі листочки скручені, пожовклі та вкриті плямами. На листках липи та дуба часом з'являються гали – тверді нарости, де ховаються шкідники, а на каштани нападає каштанова міль* і листя стає бурим.

– А ми думали, що у каштанів своя рання осінь влітку, – романтизувала Надя.

– На жаль, каштани дуже хворобливі останнім часом, тому їх більше не рекомендують висаджувати у містах. Але є дерева, які дуже добре тут себе почувають і поліпшують наш простір.

Марко і Надійка вкотре були вражені цікавинками про своє місто і продовжували вдячно слухати Дерев'яна...

Словничок

- **Каштанова міль (мінуча)** – це тип шкідника, балканського метелика, що нападає на дерева-каштани та їсть їх. Саме тому ми влітку бачимо листя каштанів коричневого, а не зеленого кольору.
- **Альпіністське спорядження** – набір мотузок та кріплень, щоб людина могла легко залізти на високе дерево чи споруду без драбини або вишки. Містяни запозичили цей метод у скелелазів (альпіністів).
- **Кран-вишка** – великий автомобіль із високою драбиною, висота якої керується за допомогою пульта.
- **Шпарина** – вузький довгастий отвір, щілина.

Подумай/пригадай:

1. Чим діяльність арбориста відрізняється від діяльності Кронуй-Пиляя?
2. Які ще лікарі є у дерев?
3. Де тобі зустрічалися дерева-їжачки чи дерева із великими грибами на стовбурі?
4. Як всередину дерева потрапляють бактерії?
5. Як доглядати дерева, щоб вони не хворіли?
6. Що таке омела? Дізнайся у чому її шкода та користь?
7. Є комахи-шкідники, а є корисні. Яка між ними різниця?

Частина 5

Лікувати дерева важливо вчасно

– А пам’ятаєш, Надю, якось ми переходили через дорогу біля парку і там машина в’їхала у дерево? – звернувся Марко до сестрички.

– О, така темна! Бах! І в дерево!

– Тоді всі казали, що ніхто не постраждав. Але ж дерево постраждало! Від удару відвалився великий шмат кори! – емоційно розповідав Марко.

– Кронуй-Пиляй тільки й чекає таких випадків, – сказав Ян. – Через відкриту рану всередину дерева потрапляють гриби, які повільно та невидимо виїдають стовбур. Якоїсь весни таке дерево починає виглядати значно гірше, ніж дерева навколо, і Кронуй-Пиляй зі своєю бригадою* різників радо приїжджає його зрізати.

- Потрібно терміново викликати лікаря! – знайшла вихід Надійка.
- Лікар уже був там, – відповів Дерев'ян. – Люди, які садять дерева на вулицях Рівного, помітили рану і покликали арбориста Володимира.
- Його покликали за номером 103? – поцікавився Марко.
- Його покликали за допомогою Гугла)). Лікарів-арбористів дуже мало в Україні, тому їх потрібно заздалегідь запрошувати до свого міста.
- То він устиг полікувати дерево, яке пошкодили в аварії? – зі сподіванням запитала Надійка знову.
- Так. Ця липа лише почала хворіти і лікування було нескладним. Лікар видалив відмерлі тканини в рані та під корою навколо рани. Він змастив

хворе місце спеціальним розчином, щоб гриби та бактерії більше не могли проникнути всередину. Потім почистив і змастив ліками зони обрізки гілок, у які також почали потрапляти шкідливі бактерії.

– І це допомогло? – продовжувала своє інтерв'ю* Надійка.

– Якщо більше не завдавати йому шкоди, то воно ростиме ще 20-30 років. Такі дорослі дерева із пишною кроною дають нам стільки свіжого повітря, скільки дають кілька десятків молодих саджанців*, тому дуже важливо, щоб дорослі дерева росли на вулицях якнайдовше, – підсумував Дерев'ян і подивився углиб пишної крони дуба.

Словничок

- **Бригада** – група людей одного фаху, які разом виконують певне виробниче завдання.
- **Інтерв'ю** – це розмова, яка побудована за принципом запитання-відповідь.
- **Саджанці** – молоді деревця, які спеціально вирощують у розсадниках для подальшого висаджування.

Подумай/пригадай:

1. Кого можна викликати за номером 103? Які ще номери телефонів міських служб, що рятують життя, ти знаєш?
2. Чи бачив/бачила ти дерева-саджанці у своєму місті? Де саме?
3. Чи садив/садила ти дерево разом з батьками чи вчителями?

Як птахи рятують місто?

– Але ж на старих деревах часто живуть ворони. А під ними – багато по-сліду* і погано пахне, – скривився від уявного запаху Марко.

– Насправді, це не ворони, а граки. Ворон у нашому місті немає, попри загальну думку. Та й узагалі є різні міфи* щодо дерев та птахів. Проте, і птахи і дерева створюють хороше дружнє довкілля, важливе для комфортного проживання людей у місті.

– А яку ж користь приносять птахи? – запитала Надійка.
– Птахи підтримують рівень біорізноманіття*. Вони є своєрідними санітарами*. Коли у місті стає менше птахів – стає більше мишей та шкідливих комах.

– А як це пов'язано? – знову поцікавилася Надійка.

– Наприклад, сичі та сови харчуються мишами, годують ними своїх пташенят. Вони гніздяться на деревах у найзатишніших та важкодоступних місцях. Тому дуже важливо поважати їх вибір місця проживання і не втручатися у процеси їхнього життя – інакше вони покинуть житло та вилетять за місто.

– А хто рятує від комах? – запитав Марко.

– Дереву на допомогу приходять славнозвісний дятел: він видзьобує комах просто із кори, яку атакували шкідники. Заразом він робить собі дупла та ліпше з них обирає для гніздування. Інші птахи як мухоловки – так і називаються – виловлюють мух. А ще комарів та інших комах – цим полегшують життя і нам – людям. Вони будують дуже дивні та цікаві гнізда і додають своїх акцентів до природної естетики*.

– А хтось із них співає? – зацікавилася Надійка.

– Співають солов'ї. Вони люблять кущі та різні чагарники, тому селяться у парках та вздовж річок. Ще співочими і дуже гарними є вивільги. Вони також відіграють роль у захисті від комах. Якщо дерева ростуть одне біля одного, вивільга може об'єднувати гілочки сусідніх дерев та будувати там гніздо. Тому важливо, щоб високі дерева мали необрізані верхні гілки.

– У селі ми часто чуємо спів жайворонків. Дуже гарна пісня, – пригадала дівчинка.

– У місті вони є також. Але не всюди. Їх можна почути у диких незайманих місцинах та у парках. Справжні трелі* заводять дрозди. А спів чижа можна сплутати зі свистом і скрипом гойдалки. Також серед міських "співаків" є зяблики, кропив'янки, шпаки та синиці.

– Виходить, що місто без пташок буде звучати зовсім інакше, – припустила Надійка.

– Авжеж, а ще кожна пташка відіграє свою роль у харчовому ланцюгу*. Якщо забрати якісь ланки*, ланцюг руйнується і в місті буде багато шкідників. А шкідники розносять хвороби – тобто і хвороб також додасться.

– То наші парки – це наче міста для птахів? – зробив несподіваний висновок Марко.

– Точно!!! А дерева – то така багатоповерхівка. Втім, не лише для птахів: також для різних гризунів, хробаків, мохів, лишайників, корисних комах... Всі вони займають якусь частку у цьому багатоквартирному будинку. Сусіди мусять мирно співмешкати, оберігати свій простір та поважати чужий. Усе, що навколо нас – наша спільна домівка. Однак парки – більше їхня. У природі все пов'язано. Важливий баланс*.

– Ми у школі колись робили годівнички та вішали їх на гілках, дехто вішав на балконах вдома. А у парку ми ще бачили різні шпаківні.

– Так – це дуже правильно допомагати птахам. Деякі з них взимку можуть і самостійно знаходити їжу, наприклад, омелюх. Він прилітає у наші краї на зиму, бо поїдає ягоди омели. Але деякі птахи взимку долають складнощі: їм важче знайти собі їжу та обігрітися. А на знак вдячності ми можемо почути пташиний спів узимку.

– Надійко, зробимо кілька годівничок у нашому дворі? – запропонував Марко.

– Згода! – я дуже хочу. У нашого сусіда є майстерня і там багато різних дрібних відходів (обрізки дощок, будівельні залишки, фарби, дроти та шнурівки) і буде чудово дати їм друге життя. Я думаю, що цей дядечко нам навіть допоможе.

– Ось і згода! Це буде справжній геройський вчинок. Тепер у вашому дворі птахи гостюватимуть цілий рік, – бадьоро промовив Дерев'ян.

Словничок

- **Послід** – пташині какулі.
- **Міф** – щось вигадане, неіснуюче, фантастичне.
- **Біорізноманіття** – це всі живі істоти, які живуть на певній території, воді, під землею: люди, рослини, тварини, комахи, гриби, бактерії.
- **Санітари** – ті, хто стежать за чистотою території чи приміщення.
- **Природна естетика** – особлива краса природи.
- **Трель** – швидке мелодійне чергування двох різних звуків.
- **Біозахист** – сукупність інструментів для захисту від шкідників на певній території.
- **Харчовий ланцюг** – зв'язок між різними групами організмів. Наприклад, енергія сонця слугує джерелом енергії для рослин, а вони слугують їжею для птахів, які, у свою чергу, є їжею для хижих тварин.
- **Ланка** – частина.
- **Баланс** – гармонійне відношення між тим, що утворюється і руйнується, з'являється та зникає.

Подумай/пригадай:

1. Чи знаєш ти якісь незаймані місця у нашому місті?
2. Який приклад харчового ланцюга ти можеш навести?
3. Яких птахів ти бачиш у місті найчастіше?
4. Чи є у твоєму домі різні “непотрібні” речі, з яких можна зробити годівнички?
5. Як ліпше повісити годівничку, щоб не нашкодити дереву?
6. Чи вся їжа підходить для годівлі птахів? Досліди цю тему і надихайся на геройські вчинки!

Частина 7

Міські парки – місце для досліджень та відкриттів

Опівдні сонячного червневого вівторка Марко сидів на лаві під дубом, знічев'я копирсав кросівком землю й дрібні камінці навколо та спостерігав, як на асфальтованій доріжці сестра малювала крейдою тиранозавра* у блакитній сукенці.

– Ех, Надю, добре тобі: роби що заманеться, і ніяких шкільних обов'язків! – зітхнув він. – А ми завтра з класом йдемо на екскурсію у парк Шевченка. Сто разів там був, нічого цікавого. Хіба каруселі, та й ті скриплять. Нудно-о-о!

Раптом десь зверху над лавою зашаруділо листя, почувся хрускіт та просто з гущі дубового гілля виник усміхнений Дерев'ян:

– Хтось сказав, що в парку нудно? Обожаю парки! – хлопець спритно зістрибнув із дерева, обтрусив пилюку із шортів та привітався зі здивованими дітьми.

– Та я теж, якщо це Діснейленд! – пожартував Марко, настрої у нього одразу поліпшився.

– А що це ти на дереві робив? – поцікавилася Надійка, витираючи блакитні пальці.

– Від спеки ховався! – усміхнувся Ян. – Так, справді, є відпочинкові парки із захопливими атракціонами, роботами, аніматорами, водними гірками та купою інших розваг. Але цінність природних парків у місті – не в розвагах.

– А в чому ж? – в один голос запитали діти.

– Міські вулиці, які мають недостатньо дерев і кущів, парковки й дахи будинків влітку щодня дуже нагріваються та випромінюють тепло. Під час

спеки все навколо стає гарячим, а парки – залишаються острівцями прохолоди й затишку серед розпеченого та гамірного міста. Під деревами температура завжди нижча. А перевіримо це разом!

Дерев'ян зник за деревом та за секунду повернувся з наплічником. З нього він вийняв щось схоже на фотоапарат.

– Що це? – поцікавився Марко.

– Тепловізійна камера – прилад, що показує, як сильно нагріваються істоти, предмети та поверхні, наприклад, від сонця, – пояснив Дерев'ян.

– Ось, погляньте, – і він спрямував тепловізор на те місце, де ще кілька хвилин тому малювала Надійка. – 47 градусів!

– Ого, як гаряче! – вигукнув Марко. – Мабуть, цьому тирексу ще й капелюх слід домалювати для прогулянок на такій спеці!

– А ось тут, під дубом аж на 15 градусів менше! – показав Дерев'ян.

Побавившись трохи тепловізором разом із дітьми і вимірявши “температуру” сусідської кішки, автівки, лавки, пісочниці і навіть людей, Дерев'ян поклав тепловізор до наплічника та продовжив:

– Також у парках та скверах через те, що немає руху авто, повітря завжди значно чистіше, не таке загазоване. А ще, незалежно від наявності грошей у відвідувачів, парки відкриті для всіх, і тут може відпочити кожен! Тут можна бігати, займатися спортом, йогою, влаштувати пікнік, лежати на гамаку, читати під деревом книгу або ж грати у настільні ігри.

– Для цього у нас під дубом лавка є, – відрізав Марко.

– Та це ж далеко не все! Найбільше я люблю парки, і зокрема, парк Шевченка, бо це осередок природи та біорізноманіття. Там ростуть звичні для нас дерева, як цей дуб, липи, тополі, сосни та клени, а також екзотичні, привезені багато років тому з різних країн та континентів – магнолії, бархат амурський, ялини Енгельмана.

Наш парк – один із найстаріших в Україні, лише уявіть, скільки таємниць та історій знають його дерева!

– А ще, – таємниче усміхнувся Дерев'ян – значно цікавіше вигадувати ігри самостійно! Наприклад, знайти найстаріше дерево та придумати кілька історій, хто і для чого його тут посадив, дослідити різновиди моху, зробивши секретну лабораторію біля дитячого майданчика, вигадати мову дерев, відшукати гриби та дати їм власні назви і суперсили!

Повертаючись додому, Марко радісно наспівував. Після зустрічі з Дерев'яном він із нетерпінням чекав екскурсії та фантазував, як цікаво та весело буде завтра з друзями у парку.

Словничок

- **Тиранозавр** – різновид хижих динозаврів.

Факти про Центральний парк імені Тараса Шевченка, що знаходиться у Рівному

- заснований ще у XVIII столітті;
- пам'ятка садово-паркового мистецтва державного значення;
- має площу 32 гектари – це як 15 футбольних стадіонів;
- названий на честь Тараса Шевченка у 1940 році з нагоди 125-річчя з Дня народження письменника;
  - має 5 зон: активного відпочинку, тихого відпочинку, видовищних споруд, дитячий та спортивний сектори;
  - у ньому зростають близько 5 540 дерев та 14 200 кущів;
  - загалом у парку є 160 видів дерев та різних чагарників.

Подумай/пригадай:

1. Які міські парки ти вже відвідував/ла разом з батьками чи вчителями?
2. У яких місцях твого міста влітку буває дуже спекотно, а де прохолодно та затишно?
3. Що можна досліджувати у парку та в які ігри грати?

Частина 8

Зрізане дерево

У п'ятницю близько 9-ї години ранку діти ще спали у своїй кімнаті. Аж раптом десь у дворі запрацювала електрична пила. Час від часу її змінював приглушений цюкіт сокири. Марко розплющив очі і вже за мить злякано схопився з ліжка та підбіг до вікна – невже їхній дуб?!!

Після знайомства з Дерев'яном хлопчик якось особливо прив'язався до цього дуба. Красивий, розлогий, хоча трохи занедбаний, він став місцем зустрічі та цікавих розмов, простором для нових ігор, іншим світом, який раніше чомусь не помічали і який тепер було так весело пізнавати із другом.

Сусідка, яка живе поверхом нижче, якось нарікала, що від дерева сам клопіт* – занадто громіздке для такого двору, листя з нього опадає і треба прибирати, може ще й гілка комусь на голову впаде одного вітряного дня! Мабуть, в уявленні цієї пані зразковий, доглянутий двір – це ідеально асфальтована територія з клумбою гортензій та кількома туями, зручною лавкою і місцем для прогулянок її непривітного кота Зевса.

Біля вікна Марко полегло зітхнув: з дубом все гаразд! Натомість біля берези, на виході з двору побачив кількох людей у салатових жилетах.

Хлопчик розбудив сестру. І вже за двадцять хвилин, швидко вдягнувшись, почистивши зуби та поснідавши фруктовою кашею, діти стояли перед білим недолугим стовбуром, який ще вчора був березою. Похмура погода додавала ранку сірості та якоїсь гнітючої атмосфери.

– Наче олівець! – вражено промовила Надійка.

Збиралося на дощ, тому чоловіки поспішали зрізати дерево. Побачивши дітей, один із них нагрімав, щоб не підходили близько. Інший неохайно

згортав на купу березове гілля, його треба було ще скласти у кузов вантажівки, що очікувала поряд.

– Ви чого це з нею так? – войовничо мовив Марко.

– Всохла! Маємо розпорядження від Кронуй-Пиляя видалити! – потрусив папірцем водій із вантажівки.

– Ух-х, – стиснув кулачки Марко. – Знову цей Кронуй-Пиляй!

– Цікаво, що би сказав на це Дерев'ян? – зітхнула Надійка.

– Сказав би, що треба посадити тут нове дерево! – бадьоро озвався знайомий голос за спинами у дітей.

– Яне! – повернувшись, зраділи вони.

– Береза і справді загинула, ось, погляньте, її заасфальтували майже під самий корінь. Хоча навколо дерева мало би бути місце – широка лунка* – для доступу повітря і води. Тому березі було складно дихати. Через неправильну обрізку, спеку та брак поливу вона всохла, вершечок крони весь жовтий, – вказав Дерев'ян на купу гілля. – Але коли у місті десь зрізається дерево, обов'язково слід садити натомість інше, адже якщо тільки нищити, то від зелені нічого й не лишиться! Тож зробимо тут добрі умови та посадимо нове! Покажемо сусідам і Кронуй-Пиляю з його посіпаками, як правильно дбати про дерева.

– Ура! Так! – зраділи діти.

– Роботи тут чимало. Потрібно буде зняти зайвий асфальт, видалити пеньок, розчистити лунку від залишків коріння та будівельного сміття, привезти нового поживного ґрунту, знайти інструменти для висадки. А ще – вирішити, яке дерево краще посадити.

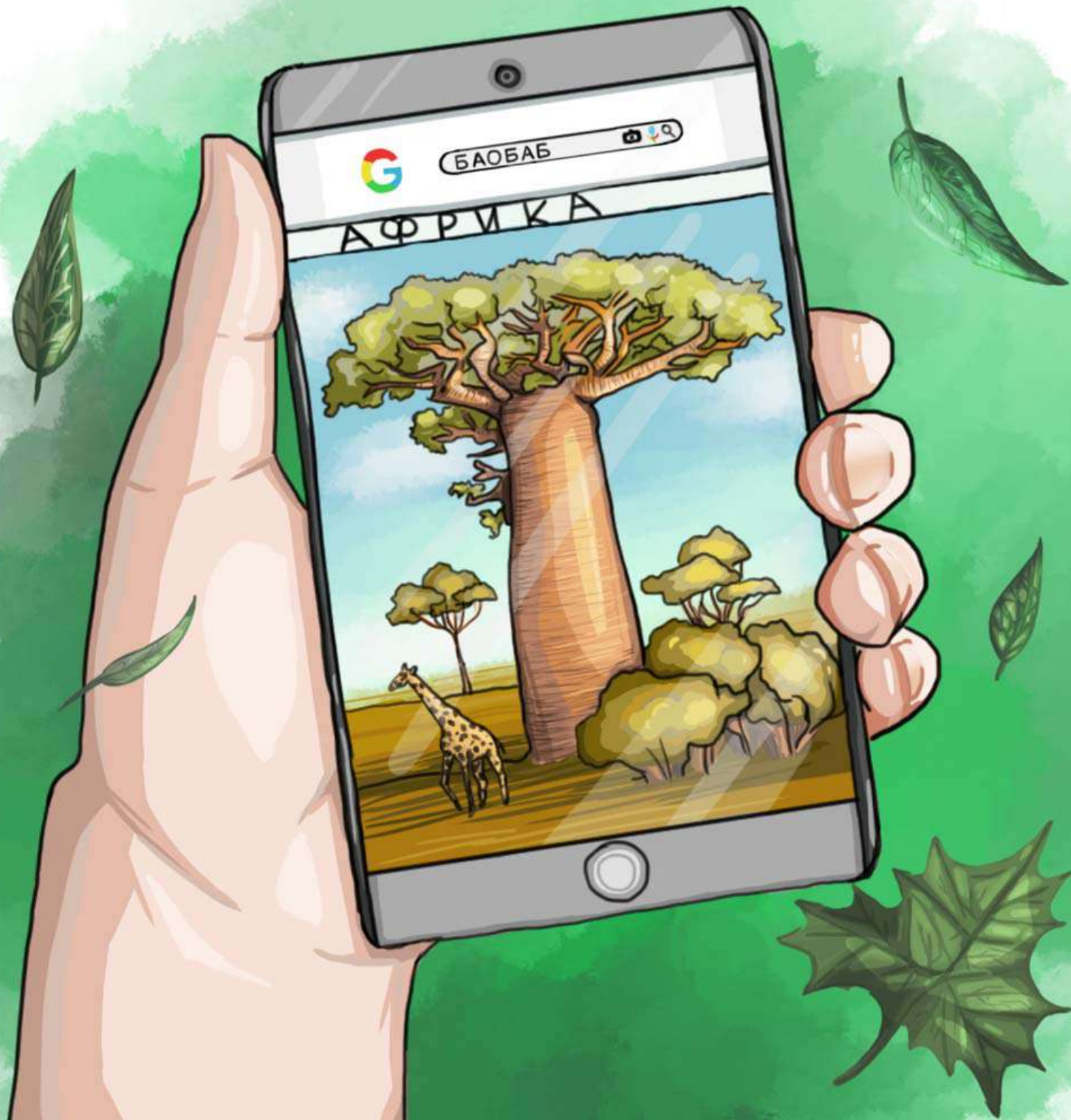
– Може, баобаб? Мама нам читала казку “Маленький принц”, там були баобаби, такі могутні велетні. Думаю, їм жодна пилка чи сокира не зашкодить! – запропонувала Надя. Очі аж світилися від захвату.

– Точно! – підтримав Марко. – І я ще не бачив у нас на вулицях чи у скверах такого! От усі здивуються.

– Цікавий вибір, Надю, – відповів Дерев'ян. – Зазвичай баобаби ростуть в Африці чи Австралії, там, де взимку не холодно, але дуже сухо. Тоді вони навіть “худнуть” – їхній стовбур зменшується в об'ємі, бо вони починають використовувати воду, яку у ньому накопичили. Слони навіть можуть ламати молоді баобаби, щоб з'їсти середину стовбура і насититися вологою! Отже баобабам підходять жаркі посушливі умови. В Україні змінюється клімат, та поки не настільки, – підморгнув він.

– Та й загалом краще вибирати ті дерева, які ростуть у нашій місцевості, їх ще називають аборигенними: дуби, клени, липи, граби, в'язи, – пояснив Дерев'ян. – А з екзотичними рослинами-чужинцями* треба бути обережни-

ми. Деякі з них (наприклад, клен американський, робінія звичайна, сумах оленерогий) дуже швидко розмножуються і захоплюють усю вільну територію навколо. Якщо їх сіянці* вчасно не висмикнути з ґрунту, вони витіснять ті види, які тут зростали до них. А це велика втрата для біорізноманіття, зникнення домівок та їжі для певних видів комах та птахів, які до таких чужинців не пристосовані.

– Гаразд, тоді хай буде липа! Ми любимо липовий чай, який нам готує бабуся. Її цвіт так красиво пахне! – запропонувала Надійка.

– Супер ідея! – підтримав Дерев'ян. – Окрім того, липа добре пасуватиме вашому двору, розлога крона створюватиме додаткову тінь. А при хорошому догляді проживе більше 100 років. Та й бджоли і птахи будуть їй раді.

Обговоривши деталі справи, діти попрощалися із Дерев'яном і побігли додому розповісти батькам цю історію, щоб заручитися їхньою підтримкою.

Дерев'ян ще кілька хвилин на самоті дивився, як працівники вантажать до авто зрізані залишки берези, а потім теж пішов, міркуючи, що і як слід зробити до висадки та де взяти хороший дорослий саджанець липи.

За пів години з ринку додому у капелюшку та з двома плетеними кошиками у руках поверталася та сама пані Сусідка. З одного кошику виднілася городина: свіже листя салату і петрушки, огірки, кабачок, жовтий перець та соковите морквиння. З іншого на дорогу примружено поглядав рудий кіт.

Помітивши, що від дерева у дворі залишився лише пень, вона посмінулася:

– Ось так значно краще, і ніякого тобі сміття від цієї берези, правда, Зевсику?

Кіт на це лише ліниво відвернувся. Пані Сусідка не могла знати, що вже за місяць, на початку вересня, жителі будинку зберуться разом: прибрати двір, поспілкуватися за чаєм та посадити струнку липу, подаровану Дерев'яном.

Словничок

- **Мати клопіт** – мати зайву турботу, неприємність, неспокій.
- **Сіянци** – молоді рослини, які самостійно та неконтрольовано насіялися.
- **Розпорядження** – документ, у якому вимагається виконати якісь дії.
- **Лунка** – яма для висаджування дерева.
- **Рослини-чужинці (інвазивні)** – це рослини, які завезені до нас з інших континентів, де умови клімату зовсім відмінні. Вони швидко та активно розмножуються у новому середовищі щоб вижити.

Подумай/пригадай:

1. Чи може дерева у місті зрізати будь-хто?
2. Яких умов потрібно було дотримуватися мешканцям двору, щоб безреза не всохла?
3. Які дерева ти зустрічав/зустрічала у нашому місті?
4. Які із них аборигенні?

Частина 9

У гості до дідуся

О 15.15, подолавши 34 сходинки та важкі металеві двері під'їзду, Надійка вибігла у двір і тепер стояла, роззираючись навкруги та пильно розглядала

його найдрібніші деталі. За три тижні, що її тут не було, відбулося чимало змін: сусіди з третього поверху відремонтували балкон, на клумбі під вагою красивих великих квітів напівлежали стрункі іриси: тигрові, лимонні та білі з рожевими прожилками*, біля дитячого майданчика з'явилися невисокі стовпці – це для того, щоб автівки паркувалися на безпечній від пісочниці відстані, як пояснила мама.

Дівчинка вдихнула глибоке серпневе повітря: добре вдома! З чийогось вікна стелився запах яблучного пирога з корицею, на зупинці за будинком саме рушав тролейбус, на лавці під дубом... на лавці під дубом сидів Дерев'ян! Він тримав у руках прямокутний лист паперу та уважно щось у ньому вивчав. Помітивши дівчинку, привітно їй посміхнувся та помахав рукою.

– Давно не бачилися, Надю! Як твої справи? – поцікавився Дерев'ян.

– Ми були у селі весь цей час, у нашого дідуся, – відповіла дівчинка – з нами трапилося стільки пригод! – і почала розповідати про літні гостини за містом.

За кілька хвилин до них приєднався Марко, у нього якраз завершилося заняття з англійської. Діти, засмагли та зміцнілі, емоційно розповідали свої історії: про те, як загубилася дідусева коза, як гуртом її шукали і знайшли аж у садку біля залізничної колії (за версією Наді, їй просто захотілося у подорож); як допомагали викачувати на дідовій пасіці* пахучий темно-золотий мед з гречки та розторопші*; як вчилися плавати в озері, вудили маленьких рибок та щовечора слухали казки та спогади про минуле від дідуся.

– Які цікаві у вас були канікули! – захоплено сказав Дерев'ян. – У мене теж є дід, що має багато історій! Хочете і вас із ним познайомлю?

– Звісно, – зраділи діти, – а де він живе? – запитала Надя.

– Тут, – Дерев'ян тицьнув у розгорнутий прямокутник, помережений лініями, фігурами та написами.

– Біля краєзнавчого музею, – уточнив Марко, він мав географічну карту вдома і легко прочитав назву біля квадратика, на який вказав Дерев'ян.

Домовившись із батьками про те, що вони прогуляються до музею зі своїм другом Яном, діти вирушили. По дорозі Дерев'ян розповідав про почуте від свого діда – як багато-багато років тому у Рівному жили князі Любомирські, які посадили садок біля того місця, де зараз краєзнавчий музей. Як вони зробили на березі річки Усті, що тоді там протікала, Ермітаж (місце відлюдника), таку хаотично сплетену альтанку* із дерев та кущів. Там, від усього світу сховавшись, у тиші можна було подумати про щось своє.

Дід бачив, як на тому ж березі для князів облаштовували пікніки і дівчата-служниці несли у корзинах з оранжереї* поблизу (вона ще й досі збереглася) банани, ананаси, цитрини та інші екзотичні фрукти, які там вирощували. Згодом, розповідав Дерев'ян, князі збудували у садку гімназію для хлопчиків. Саме у цьому приміщенні зараз знаходиться краєзнавчий музей.

– У цій гімназії викладав Микола Костомаров*, і щоранку дід спостерігав його розмірену ходу. Із портфелем у руках та заглиблений у роздуми, йшов він на заняття. А взимку хлопчачі-гімназисти полюбили грати у сніжки, та якось поцілили в діда, але він добрий, він не гнівався, йому теж тоді було весело, – запевнив Дерев'ян. – Можливо, одним із цих хлопчачів був письменник Володимир Короленко, який тут навчався та згодом написав книгу “Діти підземелля”. У ній розповідається про підземелля замку князів Любомирських. Під час війни частину дерев у садку біля музею вирізали, щоб побудувати бункер Еріка Коха*, дід про це завжди згадує із сумом.

– Але ж скільки років твоєму дідові? – зупинився Марко, коли вже були на території музею. – Я порахував, і виходить аж надто багато!

– І де він живе? Тут же жодного будинку поблизу? – здивувалася Надійка.

Дерев'ян таємниче усміхнувся і вказав рукою на старого розлогого Ясена у музейному садку.

– А ось і він! Ходімо ближче!

– Та ну, – не повірив Марко. – Це ж дерево! А ти – людина. Так не буває! У нас от дід – найзвичайнісінький, тато каже, що у мене його ніс і звичка носити олівець за вухом, коли щось майструємо. А ви ж зовсім не схожі!

– Невже? – засміявся Дерев'ян і обійняв Ясена. – А ти знав, що у дерев, як і в людей, є свої унікальні узорні риси на пальцях. У нас вони однаковісінькі! – підморгнув він і показав на свіжий зріз однієї із гілок – нещодавно дерево саме лікували і це місце ще не замастили спеціальним розчином.

– Оце так! – прошепотіла Надійка. У її широко розплющених очах відбивалася зелена гуща крони Ясена. – Скільки ж йому років?

– Більше ста! – відповів Дерев'ян. – Але точно він сам уже не пам'ятає.
– А це що? – тицьнула пальцем на одне із дерев дівчинка.
– Вулики-довбанки. Минулого літа працівники музею привезли їх із однієї з поліських експедицій. Лише уявіть, через якийсь час до садка прилетів дикий рій бджіл. Музейники його поселили до одного вулика, щоб показати відвідувачам, як із них добували мед. Але поживши кілька тижнів, смугасті квартиранти покинули вулик та полетіли шукати нову домівку – їм було тут надто шумно!

Ще трохи посидівши біля Ясена та прогулявшись садком, діти поверталися додому. Дерев'ян дорогою багато розповідав про історії, які чув від діда, та непокоївся, що у місті немає належного догляду за такими старими – віковими – деревами.

– Їх у місті біля 100. І вони, як і літні люди, потребують особливої турботи і уваги. Такі цінні, ці дерева є частиною нашої історії та пам'яті, вони розповідають нам про те, хто ми такі, варто лише вміти слухати. Кожен має своє коріння, треба його берегти! – ще раз загадково усміхнувся хлопець та лагідно потріпав чуприну Маркові, який все ще недовірливо зважував у своїх думках почуте.

Того вечора, засинаючи, Марко довго крутився з боку на бік, а тоді прошепотів сестрі:

– Чуєш, Надю, так не буває, я точно знаю!
– У кожного своє коріння, – крізь сон проказала дівчинка. – Маємо його берегти...

Словничок

● **Прожилки** – незначні потовщення, які виділяються своїм забарвленням – на листі та квітах, на крилах комах.

- **Пасіка** – місце, де розставлено вулики для бджіл.
- **Розторопша** – лікувальна однорічна рослина із колючим стеблом.
- **Оранжерея** – приміщення, схоже на теплицю, де теплолюбні рослини вирощують навіть взимку.
- **Альтанка** – конструкція з дахом у саду чи парку, збудована для відпочинку та захисту від сонця і дощу.
- **Микола Костомаров** – відомий український історик, письменник та етнограф.
- **Бункер** – добре укріплена захисна або оборонна споруда, яку використовували під час військових дій.
- **Еріх Кох** – німецький військовий керівник, що очолював місто Рівне під час захоплення нацистами.

Подумай/пригадай:

1. Як ти провів/провела літні канікули? Що нового ти дізнався/лася?
2. Як часто ти користуєшся будь-якою картою у місті?
3. Досліди хто такі князі Любомирські і що вони зробили для Рівного?
4. Чи знаєш, де знаходиться у Рівному Краєзнавчий музей та колишня оранжерея князів Любомирських?
5. Як виглядають листя та кора дерев, які зустрічаються тобі по дорозі зі школи?
6. Що незвичайного тобі доводилося помічати на деревах?

Пограємо? Шукай карту та завдання квесту, що є у додатках в кінці книги.

Руйнування міфів

У Рівному настала осінь. Надійка пішла у перший клас. У дворі дітей з'явилася нова липа, а в повітрі все частіше пахло димом...

Одного разу, гуляючи двором у пошуках красивих пожовклих листків для шкільної аплікації, Надійка помітила сусідку, яка замітала навколо клумби.

– Щороку одне і те саме... – скаржилася Сусідка.

– Що “одне й те саме”? – прошморгнувши повз kota у кошику, запитала Надя.

– Листя ваше... не встигли позбутися тієї берези – вже липа стирчить – від неї щороку все більше листя буде.

– А ще з неї буде все більше чаю. Ми з Марком будемо збирати, сушити і приносити Вам торбинку липового цвіту. Буде Вас із Зевсом на осінь-зиму зігрівати від негод*, – заспокоїла сусідку Надя.

– А чого це ти сама на вулиці? Де твій Марко? – наче заперечила сусідка.

– Марко пішов із мамою записуватися в Екологічний центр Рівненського міського Палацу дітей та молоді, – сказала Надя і захопливо продовжила розповідати. – У них там так цікаво: дослідження біорізноманіття, екскурсії парками, спостереження за птахами та рослинами. І я як підросту, обов'язково теж ходитиму туди. А зараз чекаю на друга, – відповіла дівчинка із якоюсь особливою надією на зустріч.

– Ми тут нещодавно фарбували бордюри,* – промовила сусідка вже лагідніше, – і лишилося вапно. Я хочу побілити стовбури, можеш мені допомогти, поки чекаєш.

– А ось і друг! – як зазвичай несподівано з'явився Дерев'ян та сам себе представив.

– Яне, привіт! – підстрибнула з радості Надійка та мерщій обійняла його. – Ти без велосипеда?

– Сьогодні насолоджуюся пішою ходьбою. За димом іноді дороги не видно, – іронічно відповів Дерев'ян.

– Ось-ось, – доєдналася жінка біля клумби, – це тільки початок. А все через це опале листя.

– Листя саме себе не палить, – заперечив Дерев'ян. – Опале листя – це

природній захист для земної поверхні узимку та добриво* навесні. Тому палити його вкрай нерозумно. Як і траву, яка зараз горить довкола міста. До того ж – це ще й небезпечно для життя і для різного майна.

– Споконвіків* палили ту траву на полі та листя. То що тепер отак лишати? – завелась сусідка.

– Інколи природі потрібно просто не заважати, – делікатно сказав Ян.

– Природа природою, а ми живемо – у місті! І все тут має бути – для людини. Кому природи закортіло – най збирається в село.

– Людина – теж частинка природи. Коли природи в місті більше – людина почувується ліпше. Тобто дійсно “для людини” – це коли природи навколо більше: більше дерев, кущів, птахів, кажанів, – Дерев’ян подивився на кошик і зауважив там Зевса, – більше котів, – додав він сором’язливо.

Сусідка поглянула на Дерев’яна дещо зверхньо і так само дещо зверхньо запитала:

– То які у тебе пропозиції, юначе?

– Цій пропозиції уже “споконвіків”: листя згрібається у яму та компостується* там, а потім служить чудовим добривом для Ваших квітів.

Надійка не хотіла нікого перебивати, тому ввічливо чекала, поки закінчиться цей діалог. Тут вона звернулася до Яна:

– А давай допоможемо пофарбувати дерева!

– Пофарбувати дерева... – промовив Ян, наче задумуючись над чимось.

– Пофарбувати дерева! – повторила сусідка.

– А дерева потрібно фарбувати? – запитав Ян риторично.

Сусідка випрямилася і зніяковіла:

– У нас ось вапно залишилося! – показала вона на відеречко із білою, наче молоко, рідиною.

– Я бачив, що у сусідньому дворі бордюри нефарбовані – то може туди запропонуємо?

Надійка вже знала, що зараз буде якась цікава пізнавальна історія, тому приготувалася уважно слухати, щоб переповісти братику... Сусідка ж була не у захваті від незвичних пропозицій, але також вирішила послухати.

– Справа у тім, що дерева побілки* не потребують. Деревя – самі по собі гарні, і жодне фарбування не зробить їх гарнішими. Ця традиція виникла із потреби* захищати фруктові дерева від шкідників. Хоча дієвість цього методу – не доведена. Дехто вважає, що фарбовані бордюри та фарбовані дерева – то гарно. Але це радше перейнята несвідома звичка.

– Така сама, як і паління листя та трави? – уточнила Надійка.

– Ти схоплюєш просто на льоту, подруго, – зрадів такій кмітливості Дерев’ян.

– Гаразд, – пробурмотіла сусідка і вручила відерце з білилом Дерев’яну, – занеси, хлопче, у сусідній двір, та також розкажи.

– Залюбки! А як повернемося – то для збору листя зробимо компостну яму.

Словничок

- **Негода** – погана погода, коли дме вітер, йде сильний сніг чи дощ.
- **Бордюри** – бетонні блоки над землею вздовж доріжок та доріг, які відокремлюють наприклад проїжджу частину від пішохідної.
- **Добриво** – речовини, які вносяться в ґрунт, щоб поліпшити живлення рослин і цим самим підвищити їх врожайність.
- **Споконвіків** – з найдавніших часів, здавна, з давніх-давен.
- **Побілка** – нанесення шару білої фарби, вапна чи крейди на що-небудь.
- **Традиції** – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління.

- **Риторичне запитання** – це запитання, яке не потребує відповіді, бо вона, судячи зі змісту розмови та самого запитання – очевидна.

- **Компостування** – це процес перетворення рослинних рештків у хороше родюче добриво – компост.

Подумай/пригадай:

1. Коли у повітрі стає багато диму?
2. Чи впливає задимленість вулиць на твоє самопочуття?
3. До яких негативних наслідків призводить паління трави та листя? Коли горить поле, чи можна назвати це пожежею?
4. Які фруктові дерева ти знаєш?

На завершення історії

Осінні дні ставали все коротшими. Дерева скидали листя, але натомість на гілках з'являлися нові годівнички. Лавку під дубом замінили новою. Мешканці будинку змайстрували її на останніх сусідських зборах – цього разу без шкоди для самого дерева. Липовий цвіт на підвіконні Надійки та Марка вже висох та був готовий стати ароматним чаєм. У дворі пахло хризантемами та яблучним повидлом, що варила Сусідка.

Усі готувалися до зими...

ДОДАТКИ

Для справжніх дослідників та супергероїв на захисті дерев

I. Маршрут віковими деревами у місті Рівному

Відскануй цей QR-код та завантажуй карту маршруту. Візьми до-рослих чи друзів з собою, та розпочинай мандрівку містом. Відвідай най-старіші дерева у Рівному, виконай завдання до нашого фотоквесту та отримай свій подарунок.

КВЕСТ:

1. В'яз-велетень у Парку на Грабнику, біля Палацу дітей та молоді. Це найвище вікове дерево у Рівному, висотою 30 м. А років в'язу аж 130. Поряд у парку ростуть також дві старі модрини, які теж входять до переліку вікових дерев нашого міста.

Завдання 1. Зробити фото поряд з деревом, ніби міряючи висоту, хто вище.

2. Дуб Теодора Бурше на вулиці Пластова, 24. Теодор Бурше був польським архітектором, який 200 років тому спроектував цілий шматочок нашого міста з будинками, вулицями та деревами. Сьогодні, звісно, все

змінилося, окрім вікових дерев та одного будинку за адресою вул.Пластова, 30. Прогуляйтеся вулицею і ви зустрінете ще два вікових дерева - невеличка алея літніх дубів.

Завдання 2. *Намалюй, як справжній архітектор чи архітекторка, як могла виглядати, на твою думку, вулиця, де в центрі стоїть цей дуб.*

3. Вікові дуб та липа, яким 110 років ростуть на бродвеї за Кінопацом “Україна”. Сто років тому — це теж був центр міста, де було багато банків та фінансових контор.

Завдання 3. *Зроби фігуру у вигляді зірки між двома деревами (руки вгору і широко розставити в боки, ноги теж широко розставити).*

4. Ясен Перли Вігдорович на вулиці Симона Петлюри, біля Будинку вчених. Колись сама вулиця була старим руслом річки Устя. Потім її почали забудовувати заможні містяни. Одним із них був Вігдорович, який і побудував для своєї дружини такий прекрасний маєток, що й досі є окрасою нашого міста. Тоді ж і посадили поряд цього ясеня, якому сьогодні 110 років.

Завдання 4. *Зроби фото з улюбленою книгою на фоні дерева.*

5. Гіркокаштан на вулиці Поштовій за свої 120 років бачив багато танців, закоханих пар та листів. Колись тут була пошта, величезний кінотеатр “Новий світ” у якому показували фільми, театральні вистави та виступали оперні співаки з Польщі. Пізніше — це було місце для танців.

Завдання 5. *Напиши листа від дерева для мешканців міста, яку б історію цей гіркокаштан міг розповісти нам.*

6. Вікові дерева — живі експонати музею. На території Рівненського обласного краєзнавчого музею знаходиться група вікових дерев. Всього

збереглося 6 дерев: 1 гіркокаштан, 2 липи серцелисті, 3 ясени звичайні – це залишки саду князів Любомирських. Усім їм приблизно 100-120 років.

Завдання 6. *Знайди листок дерева чи каштан на землі та сфотографуй.*

7. Ясен Яна Якуба Бургіньйона на вулиці 24 Серпня – це найширше дерево у Рівному. Його вік 240 років, а обхват стовбура – 4,83 метри. Віковичний ясен залишився з часів князів Любомирських. Колись він був частиною їхнього садово-паркового комплексу, який спланував архітектор Ян Якуб Бургіньйон.

Завдання 7. *Обійми дерево та зроби фото.*

8. Вікова липа біля “яничарки”. Липі вже 170 років, і росте вона на перехресті вулиць Драгоманова та 16 липня. Яничарка – це будівля, у якій розміщувалася князівська сторожа. Це найстаріша будівля у Рівному, що добре пам’ятає князівські часи, і була позначена на плані Рівного ще у 1797 році.

Завдання 8. *Зроби тут веселе фото з сім’єю чи найкращими друзями.*

9. Старий ясен спостерігає за містом. На перетині вулиць 16 липня та Соборної росте 140-літній ясен. Він щодня зустрічає багато різних людей.

Завдання 9. *Намалюй плакат, що ясен сьогодні бачив у центрі міста.*

10. Дуб Любомирських – найстаріше дерево в Рівному, якому більше 400 років! А росте воно у парку Шевченка, біля Міського будинку культури.

Завдання 10. *Зроби вітальну листівку для дерева, привітай його з Днем народження.*

Усі 10 фото (з деревами, малюнками, знайденими листочками та плодами) надішли на сторінку “Сад історій у Рівному” у Facebook або на пошту sadistoriy@gmail.com та отримай подарунок – набір листівок з насінням та солодощі.

II. Придивися до дерева, що росте у твоєму дворі.

Досліди його детальніше (матеріали взяті з посібника “ACTIVITY В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ” Екологічного центру ПДМ).

Назва дерева: _____

1. У твого дерева:

- один стовбур
- кілька стовбурів

2. Твоє дерево зростає:

- у парку на вулиці
- на шкільній ділянці
- у дворі будинку
- в іншому місці
- серед інших дерев окремо
- далеко від інших дерев

3. Як ти думаєш, це дерево виросло саме по собі, чи посаджене людиною? _____

4. Чому ти так думаєш? _____

_____

_____

5. Твоє дерево:

- листопадне
- вічнозелене

6. Чи високе твоє дерево?

- так
- ні

7. Як стоїть дерево?

- прямо
- нахилене

8. Яке на дотик листя? _____

9. Листя:

- чисте
- брудне
- маслянисте
- сухе
- інше

10. Чи є на листках дірки?

- так
- ні

11. Намалюй листок цього дерева.

12. Чи пошкоджена кора?

- так
- ні

13. Поміряй обхват стовбура дерева метром _____

14. Чи виступає коріння на поверхню?

- так
- ні

15. Чи є плоди або насіння на дереві?

- так
- ні

16. Намалюй насіння або плід дерева.

17. На дереві є:

- птахи
- пташині гнізда
- мурахи
- павуки
- білка
- гусінь
- жуки
- інші комахи

18. Яка користь від цього дерева

_____

_____

_____

III. У парку безліч розваг, пропонуємо тобі кілька із них:

3.1. “У пошуках скарбів”. Подосліджуй траву під деревами у парку та знайди шишку, пір’їну, насіння клену, каштан, гілочку, три різних за формою та кольором листка, квітку, гриби, ягоди чи інші плоди, мох та жука.

3.2. Визнач вік дерев у парку. Для цього тобі потрібен метр, щоб визначити розмір обхвату стовбура дерева (матеріали взяті з посібника “ACTIVITY В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ” Екологічного центру ПДМ).

- “Малюк” – товщина стовбуру 1,3 см;
- “Підліток” – товщина стовбуру від 1,3 см до 5,0 см;
- “Дерево-юнак” чи “Дерево-дівчина” – товщина стовбура більше 5,0см, але дерево зростає під пологом інших, вищих дерев;
- “Дорослий” – товщина стовбура більше 5,0 см, дерево росте вільно.

Вік дерева визначають за обхватом його стовбура. Для цього використовують формула: $L=K \cdot C$, де L – вік дерева; K – коефіцієнт; C – довжина обхвату стовбура. Обхват стовбура вимірюють за допомогою рулетки. Заміри проводять на висоті 1,30 м. Коефіцієнти для різних дерев: дуб, граб – 1,0; липа – 0,7; ясен, гіркокаштан – 0,5; явір – 0,4; клен – 0,3.

3.3. Визнач, чи здорове дерево:

- чи є у нього пошкодження гілок чи кори стовбура? _____
- чи ростуть на ньому гриби? _____
- чи є дупла? _____
- чи росте омела на гілках? _____
- чи листя жовте, скручене, має плями? _____
- чи коріння закрите асфальтом для дощової води та кисню? _____

Чим більше відповідей “так”, тим більше догляду потребує дерево.

IV. Доповни вірш та намалюй своє улюблене дерево.

(матеріали взяті з посібника “ACTIVITY В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ” Екологічного центру ПДМ).

ЯКБИ Я БУВ ДЕРЕВОМ

Якби я був(ла) деревом, я був(ла) би .....
Мої ноги б росли і росли
Все глибше і глибше у землю.
Ці довгі-довгі ноги були б такі хороші.
Вони тримали б мене на місці, коли дме вітер.
Вони росли б все глибше і глибше
І шукали б мені воду, щоб пити.
Але найкраще –
Мені не потрібні були б черевики,
Тому що мої нові ноги називалися б .....

Якби я був деревом,
Моя шкіра стала б твердою і жорсткою,
І навіть стала б шорсткою.
Вона була б вся в горбах і борознах.
Я навіть відчуваю, що вона зморшкувата.
Але ця моя нова зморшкувата шкіра
Чи захистить мене від ран?
А діти зрозуміють,
Що не можна вирізати написи і знаки
На цій новій шкірі, яка називається .....

Якби я був деревом,
Мої руки тяглися і тяглися б до сонця.
Мої руки мали б назву.....
І у мене росли б нові руки, одна за одною,
Спершу одна, потім ще і ще.
Як це здорово –
Так далеко і високо дотягнутися,
І бути притулком для птахів.

*Більше інформації у посібнику
“ACTIVITY В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ” від команди
Екологічного центру Рівненського міського палацу дітей та молоді*

Ви можете завантажити посібник тут

<https://cutt.ly/WcV4f4n>

Видання для дітей

Місто шумить інакше

Відповідальна редакторка – Вікторія Власюк

Авторки текстів – Оля Корсюк та Інна Мулявка
Ілюстраторка – Ксеня Кузьмінець (14 років)

Коректорка – Вікторія Висоцька
Комп'ютерна верстка Оксани Криштальської

Формат 60x84/8. Гарнітура Arial.
Друк цифровий. Обсяг – 6,97 ум. друк. арк.
Тираж 300 прим.

Видавництво “Терен”
43025, м. Луцьк, вул. Гаврилюка, 14
Тел. 050-2956548, 096-5880970
teren.lutsk@gmail.com

Свідоцтво Державного комітету телебачення
і радіомовлення України ДК № 1508
від 26.09.2003 р.

Віддруковано ПП “Терен”

ЗА ПІДТРИМКИ

УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД

